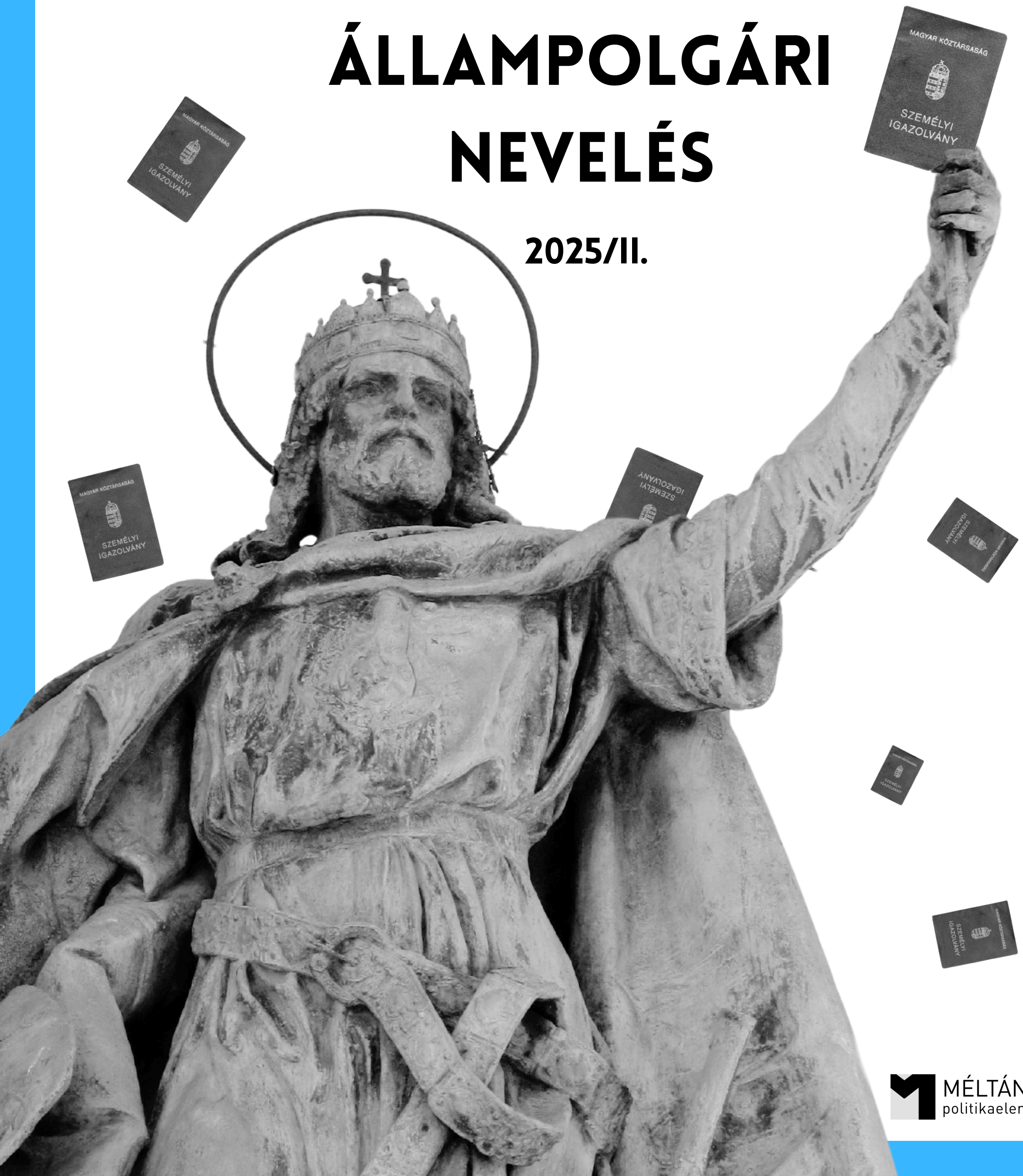

MÉLYFÚRÁS

A MÉLTÁNYOSSÁG POLITIKAELEMZŐ KÖZPONT FOLYÓIRATSZEMLÉJE

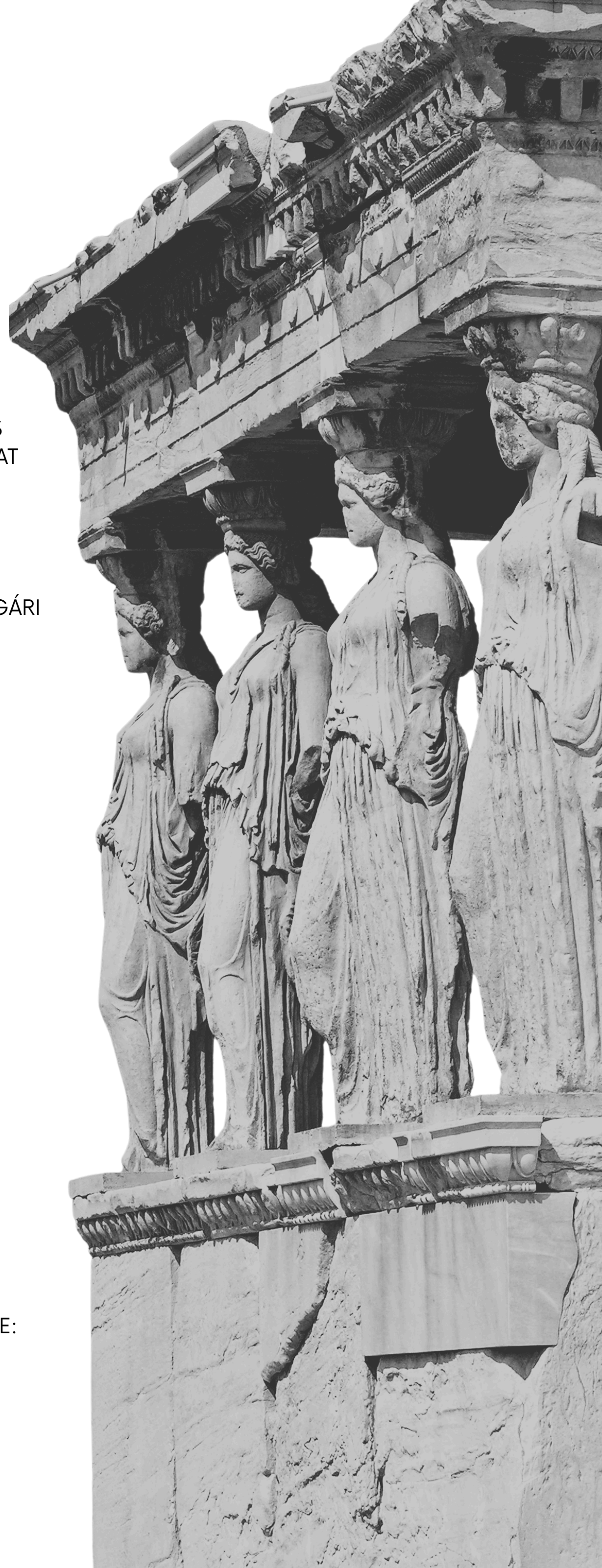
ÁLLAMPOLGÁRI NEVELÉS

2025/II.

TARTALOM

- 04-05** AZ ÁLLAMPOLGÁRI NEVELÉS JÖVŐJE
- 06-07** ÁLLAMPOLGÁRI NEVELÉS A VILÁGHÁBORÚK UTÁN BELGIUMBAN
- 08-09** NEM A MENNYISÉG SZÁMÍT: AZ ÁLLAMPOLGÁRI NEVELÉS ÉS A DEMOKRÁCIA MINŐSÉGE KÖZÖTTI TÖRÉKENY KAPCSOLAT
- 10-11** MIKOR NEM JÓ AZ ÁLLAMPOLGÁRI NEVELÉS?
- 12-13** MAJD ÓRA UTÁN MEGBESZÉLJÜK! AZ AMERIKAI ÁLLAMPOLGÁRI NEVELÉS HATÁSA A POLARIZÁCIÓRA
- 14-15** HOGYAN LESZ EGY DIÁKBÓL SZAVAZÓ? AZ ISKOLAI KÖRNYEZET ÉS A POLITIKAI RÉSZVÉTEL ÖSSZEFÜGGÉSEI
- 16-17** ÁLLAMPOLGÁRI NEVELÉS HATÁROK NÉLKÜL
- 18-19** ÁLLAMPOLGÁRI NEVELÉS – A DEMOKRÁCIA VÁLSÁGÁNAK GYÓGYÍRE
- 20-21** NEM CSAK BUTULÁSRA VAN? ÁLLAMPOLGÁRI NEVELÉS AZ ONLINE TÉRBEN
- 22-23** KIÁBRÁNDULT ÁLLAMPOLGÁRBÓL AKTÍV DEMOKRATÁK? ÉRZELMI FORDULAT A DEMOKRATIKUS OKTATÁSBAN
- 24-25** A FELSŐOKTATÁS HATÁSA A POLITIKAI RÉSZVÉTELRE EURÓPÁBAN
- 26-27** HOGYAN TUDNÉK ÉLNI NÉLKÜLED? A DEMOKRÁCIÁVAL VALÓ ELÉGEDETTSÉG, MINT REZSIMKÉRDÉS
- 28-29** DEMOKRATIKUS ISKOLAI LÉGKÖR ÉS A FIATALOK RÉSZVÉTELE: A POLGÁRI ÉS POLITIKAI ELKÖTELEZŐDÉS ALAKULÁSA
- 30-31** HANNAH ARENDT ÉS A KÖZÖSSÉGI FŐISKOLAI ÁLLAMPOLGÁRI NEVELÉS

A FOLYÓIRATRÓL

A Méltányosság számára már hosszú évek óta vissza-visszatérő téma az állampolgári nevelés. A demokrácia stabilitásának alapja, hogy a társadalom megértse az intézmények funkcióját, és megfelelő attitűdökkel és képességekkel rendelkezzen a békés egymás mellett éléshez. Ezt Nyugat-Európában az állampolgári nevelés alapozta meg a II. világháborút követően, Magyarországon viszont rendkívül kis figyelmet kapott. A demokráciák minőségével kapcsolatban azonban egyre több az aggodalom világszerte, és az aggasztó folyamatok visszafordításának egyik legjobb módszere az lehet, ha az állampolgári nevelés reagál a kihívásokra. A Mélyfúrás ezen száma a régi és új kihívásokra adott válaszok és kínált javaslatok áttekintésére vállalkozik. Megtudhatjuk, hogy Nyugaton mi volt sikeres és mi kevésbé, mit látnak a szakemberek fontosnak és mit másodlagosnak. Kiderül például, hogy a diákok aktív bevonása nélkül nem hatékony a demokráciára nevelés, ahogyan az is, hogy nem csak a racionalitásra és a tényekre kell oktatni a hallgatókat, hanem az érzelmek megfelelő becsatornázására is a demokráciákban. Hangsúlyt kell helyezni arra, hogy a demokráciában a polgárok ne csak a saját érdekeik érvényesítésének lehetőségét lássák (bár ez is nagyon fontos), hanem megtanulják azt is, hogyan méltányolhatják a másik oldal álláspontját és motivációit. Nem szabad elfelejteni azt sem, hogy a demokrácia nem csupán egy nemzeti szintű berendezkedés, hanem nemzetközi kontextusba is átültethető: azokban az országokban, ahol a nemzetközi demokrácia koncepcióját is bevezették az iskolákban, és nemzetközi diákcseré-programokkal is erősítették a társadalom politikai empátiáját, a demokrácia sokkal stabilabbnak bizonyult. Az is meglepő lehet, hogy bizonyos országokban az állampolgári nevelés csak növelte az egyébként is meglévő társadalmi egyenlőtlenségeket, és hosszú távon inkább aláásta, mintsem erősítette a demokráciát. Ez csupán néhány meglepő és érdekes eredmény abból a több mint tucatnyi tanulmányból, amelyeket ebben a kiadványban röviden szemlélünk. Az olvasó a magyar nyilvánosságban szinte egyáltalán nem érintett témákkal találkozhat, és magyarázatot talál arra, hogy miért lett félsiker a magyar demokratizáció, és miként lehetne enyhíteni a jelenlegi megosztott társadalom problémáin, az oktatás segítségével.

FŐSZERKESZTŐ:

Kiss Róbert Dávid

SZERKESZTŐK:

Zsiga Bulcsú Gellért
Kovács Imre
Jáger Máté

AZ ÁLLAMPOLGÁRI NEVELÉS JÖVŐJE

Az alábbi tanulmány egy folyóirat külön – állampolgári nevelésről szóló – számáról ad összefoglalást, így átfogóan mutatja be az állampolgári nevelés jövőjét és annak kutatási, szakpolitikai és gyakorlati vonatkozásait. A szerzők rögtön a szöveg elején hangsúlyozzák, hogy a demokráciát fenyegető veszélyek és a társadalmi kihívások miatt sürgősen szükség van egy tudatosabb polgárokat kinevelő oktatási rendszerre, amely felkészíti a fiatalokat a demokrácia fenntartására és előmozdítására. A cikk kiemeli, hogy a polgári nevelést ki kell terjeszteni a tantervek egészére, a demokratikus részvételt minden órán és tevékenységben gyakorolni lehet, nem maradhat száraz tananyag. A diákoknak már fiatal kortól kezdve ki kell fejleszteniük egy "polgári és problémamegoldó eszköztárat", és lehetőséget kell kapniuk arra, hogy saját kérdéseiket feltehessék a demokráciával és a polgári szerepvállalással kapcsolatban.

A szerzők **hangsúlyozzák** az inkluzív és megerősítő osztálytermi légkör fontosságát, ahol nyílt beszélgetések folyhatnak az állampolgárságról és a demokratikus értékekről.

A cikk több strukturált beavatkozást is tárgyal, mint például a helyreállító igazságszolgáltatási körök alkalmazása, programok az online dezinformáció és rasszista tartalmak elleni küzdelemre, valamint a főiskolai hallgatók választási részvételének ösztönzésére irányuló erőfeszítések.

A szakpolitikai ajánlások között szerepel az iskolák polgári küldetésének újraélesztése, olyan tanulási környezetek, pedagógiák, tantervek, standardok és értékelések kialakítása, amelyek elősegítik a polgári kompetenciákat, a tanárképzés javítása, valamint a teljesítményalapú értékelések bevezetése a polgári kompetenciák mérésére. A tanulmány azzal a paradoxonnal zárul, hogy miközben a demokratikus normákat fenyegető jelenlegi veszélyek miatt minden eddigénél nagyobb szükség van a jobb polgári nevelésre, a politikai környezet veszélyezteti a hatékony oktatást. A szerzők arra szólítanak fel, hogy a nemzeti párbeszédet irányítsuk a polgári nevelés bizonyítékokon alapuló gyakorlatai felé, hangsúlyozva, hogy az amerikai demokrácia egészsége és túlélése függhet ettől.

GONDOLATOK A TANULMÁNYRÓL

A szöveg számos kitérőt tesz, de ezekből kettő kifejezetten fontos lehet a magyar olvasó számára. Az első, hogy klasszikus tudás alapú tantervnek jelentős hiányosságai vannak. Ez módszer ugyanis figyelmen kívül hagyja a közéleti demokratikus döntéshozatalhoz szükséges szélesebb körű készségek és attitűdök fejlesztésének fontosságát. A diákoknak kritikai gondolkodási képességekre van szükségük ahhoz, hogy alaposan elemezhessék az állampolgári kérdéseket, képesek legyenek párbeszédet folytatni és jobban megérteni azokat, akik eltérő véleményen vannak, valamint lehetőségekre van szükségük a demokratikus döntéshozatal és az állampolgári részvétel gyakorlására. A másik ilyen szempont pedig a konszenzus a jobb és baloldal között az oktatáspolitikában. Ahogy a szöveg végén rámutat a szerző, az egyik legnagyobb kihívás Amerikában egy hatékony állampolgári nevelést végrehajtó oktatáspolitikai kidolgozása, aminek az egyik fő oka a polarizáció. Az oldalak közötti kooperáció hiánya pedig azért is problémás, mert kormányváltások esetén állandó átalakuláson eshet át az oktatási rendszer, ami így nem csak követhetetlen lesz a diákok és tanárok számára, de megfelelő eredményeket sem tud elérni. Ez egy olyan hosszú távú projekt, amit csak oldalakon átívelő konszenzussal lehet végrehajtani.

White, G., Dong, D., Campbell, D. E., & Lee, C. D. (2023). The Future of Civic Education: Implications for Research, Policy, and Practice. *The ANNALS of the American Academy of Political and Social Science*, 705(1), 249-257. <https://doi.org/10.1177/00027162231193538>

ÁLLAMPOLGÁRI NEVELÉS A VILÁGHÁBORÚK UTÁNI BELGIUMBAN

Az alábbi tanulmányban a szerzők bemutatják, hogy miként alakult a tanárképzés Belgiumban a két világháború közötti, valamint a második világháború utáni időszakban. Ehhez két tanárképző intézmény archívumait vizsgálták meg, és arra jutottak, hogy a nemzeti összetartozás és nemzeti tudat erősítése kaptak prioritást. Ennek egyik fő oka, hogy az országban két nemzetiség, a flamand és a vallon egymás mellett élését kell megoldani, ezért az össznemzeti tudat kialakítása és fenntartása kulcsfontosságúvá vált. Ezt kontrasztba lehet állítani az általános európai felfogással a XX. századi állampolgári nevelés kapcsán. Az országok nagy része a nemzeti identitásra ezen belül gyakran a nyelvre és az arra épülő kultúrára helyezte a fókuszot, Belgium viszont épp ezek mellett próbált felépíteni egy közös, nagyban a demokratikus intézményekre támaszkodó identitást. Az első világháborút követően a háborús tapasztalatokat nem arra használták fel, hogy mély nemzeti kötődést alakítsanak ki, hanem arra, hogy erkölcsi felelősséget ültessenek el, ezzel megelőzve egy hasonló esemény bekövetkeztét. Ezt különféle oktatási kezdeményezésekkel igyekeztek elérni, beleértve az iskolai kirándulásokat a csatatérre, vagy zarándoklatokat jelentős háborús helyszínekre, amelyek biztosították a diákok érzelmi és aktív részvételét.

Ebben a kontextusban az első világháború **kettős célt szolgált**: egyrészt az erkölcsi hanyatlás szimbólumaként ábrázolták, amelyet az oktatási rendszernek ellensúlyoznia kellett, másrészt hősi magatartás ideájának bemutatásával a nemzeti egységet is megerősítették vele.

Így a belga állampolgári nevelés az etnikai és kulturális identitás felől a hangsúlyt az erkölcsi nevelés irányába. Ennek részeként Belgium oktatási rendszerében a nemzeti öntudatot a nemzetközi szolidaritással összhangba hozták: amennyiben a nemzetek közötti konfliktusok (ideértve akár a flamand-vallon összetűzéseket is) erősek, nem lehet sikeres egy olyan kicsi és megosztott ország, mint Belgium, így a béke és az együttműködés, valamint az ehhez szükséges attitűdök kulcsfontosságúak. Ennek részeként erős hagyománya van a cserediákprogramoknak, amelyek tovább erősítik az állampolgári tudatot.

GONDOLATOK A TANULMÁNYRÓL

A belga példa rendkívül érdekes egy olyan időszakban, amikor az állampolgári nevelés a társadalmi megosztottság miatt tűnik rendkívül nehéznek. Belgium mindig is megosztott ország volt, és éppen ezért az állampolgári nevelésben az egységre helyezték a hangsúlyt, ami a demokratikus intézményrendszer stabilitását és elfogadottságát növelte. Minden nemzeti identitást a kulturális alapok mellett fontos bizonyos alapvető, akár nemzeteken átívelő értékekre, és a különböző csoportok közötti feszültségek levezetésére alkalmas intézményekre is építeni, ahogy Belgium is teszi több mint egy évszázada.

Van Ruyskensvelde, S., Girotti, E., & Ascenzi, A. (2025). Regeneration through education? Citizenship education, Flemish teacher training and the legacy of the world wars, 1918–1950. *European Educational Research Journal*,

NEM A MENNYISÉG SZÁMÍT: AZ ÁLLAMPOLGÁRI NEVELÉS ÉS A DEMOKRÁCIA MINŐSÉGE KÖZÖTTI TÖRÉKENY KAPCSOLAT

A meglehetősen részletes tanulmány középpontjában egy úgynevezett Education Policies and Systems across Modern History (EPSM) nevű új, globális adatkészlet bemutatása áll, amely 157 ország oktatási rendszerét és politikáját dokumentálja 1789-től napjainkig. Az adatbázis 21 változót tartalmaz, amelyek négy kulcsdimenzió mentén rendeződnek: (a) a kötelező oktatás jellege, (b) a tantervek ideológiai irányítása és tartalma, (c) azaz oktatás központosításának szintje, valamint (d) a tanárok képzése. A tanulmány egyik legfontosabb eredménye szerint a kötelező oktatás elterjedése nem feltétlenül a demokratikus átmenetek következménye volt. Az adatok alapján a kötelező oktatás intézménye sok országban – különösen Latin-Amerikában – már jóval a demokratizálódás előtt megjelent. A tanulmány az EPSM és más adatbázisok összevetésével is igazolja, hogy a kötelező oktatás és a demokratizálódás közötti kapcsolat gyenge vagy nem egységes.

A tanulmány másik fontos megállapítása, hogy az oktatás ideológiai tartalma – különösen az állampolgári nevelés jellege – jelentős eltéréseket mutat autoriter és demokratikus rendszerek között. Az autoriter rezsimek körében jóval gyakoribb az ideológiailag irányított állampolgári nevelés, míg a demokráciák esetében a tantárgy inkább demokratikus értékeket közvetít. A szerzők az állampolgári nevelés három típusát különítik el: (a) demokráciaalapú, (b) autoriter (rezsim- vagy vezetőközpontú), illetve (c) vallási vagy más ideológiai tartalmú változatokat. A 20. század második felétől megfigyelhető a állampolgári nevelés globális terjedése, különösen a hidegháborút követően.

Az EPSM adatai alapján jól felvázolható a különböző oktatási jellemzők és a társadalmi-politikai struktúrák viszonya. Egy, a Samuels és Vargas (2023) által inspirált vizsgálat szerint például az alacsony egyenlőtlenség a városi és vidéki lakosság között mérsékli az oktatási rendszerek központosítását még demokratikus rendszerekben is. A tanulmány azt is vizsgálja, hogy a kötelező oktatás hosszának növekedése milyen kapcsolatban áll a politikai attitűdökkel, különösen az idegenellenességgel. Az adatok alapján a szerzők arra a következtetésre jutnak, hogy

a kötelező oktatás időtartamának meghosszabbítása **nem minden esetben eredményez attitűdváltozást** – különösen nem a nem nyugati országokban.

Nem egyértelmű tehát az, hogy minél hosszabb időt töltenek a diákok állampolgári nevelésben, annál nagyobb igényük lesz a demokráciára. Az viszont szintén kiderül az adatokból, hogy a demokráciák létrehozásához és stabilizálásához szükséges egy, demokratikus nevelésben hosszú időt eltöltött elit réteg.

GONDOLATOK A TANULMÁNYRÓL

Az adatok arra mutatnak rá, hogy a demokratizációhoz szükség van egy elitre. Amennyiben az elit nem elkötelezett a demokratikus értékek iránt, nem tud magas minőségű demokrácia kialakulni. Ez hozzájárulhatott a magyar rendszerváltás féslikereihez is: az állampolgári nevelés hiányos volt még az elit körében is. Az is világos viszont, hogy már létrejött demokráciákban nem egyszerűen a több és hosszabb ideig tartó állampolgári nevelés a megoldás arra, hogy stabilizálható legyen a rendszer. Ehhez feltehetően jobban a minőségre, mintsem a mennyiségre kell koncentrálni, és ez okozhatja azt, hogy egyes nyugati országokban az állampolgári nevelés mintha napjainkban kudarcot vallana.

del Río, A., Knutsen, C. H., & Lutscher, P. M. (2024). Education Policies and Systems Across Modern History: A Global Dataset. Comparative Political Studies, 58(5), 851-889. DOI: <https://doi.org/10.1177/00104140241252075>

MIKOR NEM JÓ AZ ÁLLAMPOLGÁRI NEVELÉS?

Az állampolgárság nem statikus, hanem folyamatosan alakuló fogalom – állapítja meg az ír állampolgári nevelésről szóló tanulmányának legelején Gearóid O'Brien. E gondolatot továbbfűzve hangsúlyozza: ahogyan az állampolgárság értelmezése változott, úgy bővült az állampolgári nevelés és oktatás megközelítéseinek köre is. A szerző célja, hogy feltárja, hogyan befolyásolják a tanárok diákjaik kulturális tőkéjéről alkotott percepciói az állampolgári, szociális és politikai nevelés (CSPE) tartalmát és módszereit – mindezt az ír oktatási rendszer kontextusában vizsgálva. A kutatás újszerűsége abban rejlik, hogy nem csupán az oktatott tananyagra, hanem az oktatás implicit társadalmi mechanizmusaira is fókuszál, különös tekintettel az iskolatípusok közötti eltérésekre: DEIS (esélyegyenlőséget biztosító) iskolák, fizetős iskolák és „egyéb” intézmények összehasonlítására. A tanulmány egyik legfontosabb eredménye, hogy világosan kimutatja: a CSPE tanítása érdemben különbözik a DEIS (esélyegyenlőséget biztosító) iskolákban és a fizetős iskolákban. Míg a DEIS iskolákban elsősorban a személyes felelősségvállalás, a szavazás gyakorlata, a helyi problémák megértése és a gyakorlati készségek állnak a középpontban, addig a fizetős iskolákban a diákok nagyobb önállóságot kapnak, részt vesznek döntéshozatalban, valamint nemzetközi fejlesztési projekteken is szerephez jutnak.

E különbségek egyértelműen utalnak arra, hogy a tanárok oktatási céljait és módszereit erősen befolyásolja a tanulók kulturális és társadalmi háttere. Az oktatási gyakorlat ahelyett, hogy kiegyenlítené a tanulók közötti társadalmi különbségeket, inkább reprodukálja azokat. E megállapítás Pierre Bourdieu iskolai újratermelési elméletéhez kapcsolódik, amely szerint az oktatás – ha nem tudatosan törekszik az egyenlősítésre – gyakran megerősíti a meglévő társadalmi hierarchiákat. Ezzel szemben a tanulmány mellett érvel, hogy a CSPE tantárgy

igazi potenciálja abban rejlik, ha igazságosság-orientált állampolgári nevelést kínál: nemcsak tudatosságot, hanem kritikus gondolkodást és társadalmi cselekvést is ösztönöz.

GONDOLATOK A TANULMÁNYRÓL

A tanulmány központi eleme az állampolgári nevelés fontossága, ám mégis világosan kimutatja, hogy ez az oktatási forma – jelenlegi írországi gyakorlatában – gyakran inkább konzerválja a társadalmi különbségeket, mintsem, hogy lebontaná azokat. Ugyanakkor árnyalja az eredményeket az a tény, hogy a kutatáshoz a mintavétel kvótás módszerrel történt, ami azt eredményezte, hogy a fizetős iskolák túlreprezentáltak voltak, míg a DEIS iskolák alulreprezentáltak. Ez kétségtelenül jelentősen befolyásolja a tanulmány eredményeit és megállapításait. Mindezek ellenére azon állítással, miszerint az „igazságosság-orientált” állampolgári nevelés nyújthat valós alternatívát, amely nemcsak tudásközvetítés, hanem társadalmi felelősségvállalásra nevelés is – egyetérthetünk. A valódi kihívás azonban nem az, hogy a diákokat megtanítsuk a rendszer működésére, hanem az, hogy képessé tegyük őket a rendszer megkérdőjelezésére is, enélkül az állampolgári nevelés inkább káros, mintsem hasznos.

O'Brien, G. (2023). Teachers' perceptions of cultural capital: How do they influence the teaching of civic, social and political education?. JSSE - Journal of Social Science Education, 22(4). DOI: <https://doi.org/10.11576/jsse-6321>

MAJD ÓRA UTÁN MEGBESZÉLJÜK! AZ AMERIKAI ÁLLAMPOLGÁRI NEVELÉS HATÁSA A POLARIZÁCIÓRA

Christopher H. Clark tanulmányában azt kutatta, hogy az állampolgári nevelésben való fokozottabb részvétel hozzájárul-e a pártos megosztottság csökkenéséhez. Az amerikaiak híresei az állampolgári nevelésükről, amit sokan a politika szekértáborharccá válásának az ellensúlyának tartanak. A törzsiesedésnek több, a hétköznapiakban is kézzel fogható jele szokott lenni; a politikáról való beszélgetés indulatossá válik, csökken az embertársakba és az intézményekbe vetett bizalom, párhuzamos valóságok alakulnak ki. De mivel lehet ennek az elejét venni? Clark a kutatása során iskolai és iskolán kívüli állampolgári nevelési tevékenységek hatását vizsgálta a kutatásban részt vevők pártosságára. Előbbibe a politikai témák tanórákon való megbeszélése tartozott, a másik tevékenységtípushoz pedig az önkénteskedést, vagyis a helyi közösség szolgálatát lehet sorolni. Ezekről méltán várhatjuk a társadalmi kohézió erősödését, hiszen mindegyik részvételi forma olyan magatartásokat népszerűsít, ami a cselekvőképes, a társadalom ügyei iránt nem közömbös állampolgárt hivatott kinevelni és megtestesíteni.

Érdekes módon az eredmények vegyes képet mutatnak, hiszen a válaszadó korának igen nagy jelentősége volt, ami a különböző pedagógiai módszerek hatását illeti. Egy fiatal válaszadó, ha önbevallása szerint sokszor beszélgetett az iskolában politikai kérdésekről, akkor alacsonyabb volt a pártos polarizációja. Az idősebb válaszadók ezzel ellentétben meglehetősen polarizáltak voltak, ha az emlékeik szerint sokat politizáltak az iskolában. Amennyiben a közösségi munkában való fokozottabb részvételt nézzük, akkor ellentétes folyamatról számolhatunk be: az idősök esetében enyhítette, a fiatalok esetében pedig fokozta a pártos polarizáció mértékét a közösség szolgálata. Ezen felül a különböző társadalmi identitások erőssége is befolyásolta a nevelési módszerek hatékonyságát. A pártos megosztottság bárminemű mérséklődését csak azoknál lehetett tapasztalni, akik erősen elkötelezettek a saját oldaluk, pártjuk irányába. Akik kevésbé vagy egyáltalán nem voltak elkötelezett demokraták vagy republikánusok, azokra kevésbé hatott az állampolgári nevelés.

Clark szerint ezek a tapasztalatok kulcsfontosságúak, mivel rámutatnak arra, hogy az állampolgári nevelés módszereinek követniük kell a modern politikai folyamatokat.

GONDOLATOK A TANULMÁNYRÓL

A generációs törésvonal léte a politikai konfliktusok természetének az átalakulására mutat rá. Évtizedekkel ezelőtt gyakran elég egyértelmű volt, hogy melyik párt képviseli a különböző társadalmi csoportok érdekeit az újraelosztási kérdésekben. A civil szervezetekben történő önkénteskedés azonban olyan törésvonalakon átnyúló kapcsolati hálókat hozott létre, ami meghatározó élményként rögzülhetett az idősebb amerikaiak számára. A mai fiatalok számára azonban már egy másfajta politikai környezetben kell érvényesülniük. A nagy társadalmi csoportok átalakulása és az identitáspolitika előretörése az egyénközpontú politikafelfogást helyezi előtérbe. Ezt a hatást csak fokozza például a közösségi média is, hiszen a felhasználók egyénre szabott tartalmakat fogyasztanak a mindennapokban. A közösségi média által generált véleménybuborékokba csak elvétve törnek be eltérő vélemények. Az identitáspolitika korában ezért lehet fontos az iskolai eszmecsere; a gyerekek a mindennapokban és a legközelebbi ismerőseiken keresztül ismerkedhetnek meg a másik oldallal. Az önkénteskedés ugyanakkor könnyen lehet, hogy a saját csoporthoz tartozást erősíti meg. Mivel a mai fiatalok az új, identitáspolitika által kínált csoportokba tudnak leginkább betagozódni, így egyre kisebb az esélye annak, hogy olyan emberekkel találkozzanak, akik eltérő véleményt képviselnek.

Clark, Christopher H. (2023): Civic education's relationship to affective partisan divides later in life. *Education, Citizenship and Social Justice*, Vol. 18, No. 1, pp. 37-58.

HOGYAN LESZ EGY DIÁKBÓL SZAVAZÓ? AZ ISKOLAI KÖRNYEZET ÉS A POLITIKAI RÉSZVÉTEL ÖSSZEFÜGGÉSEI

A tanulmány azt vizsgálta, hogy hogyan befolyásolja az állampolgári nevelés és az iskolai szociális interakciók a serdülők választási részvételének szándékát négy európai országban: Bulgáriában, Dániában, Horvátországban és Németországban. A szerzők kutatásának a középpontjában az állt, hogy meghatározzák a politikai ismeretek és a politikai intézményekbe vetett bizalom milyen mértékben befolyásolják az állampolgári nevelés és a választási részvételi szándék közötti kapcsolatot, illetve, hogy ezek a kölcsönhatások mennyire konzisztensek a különböző államokban. A kérdés megválaszolása során számos tényező kölcsönhatását figyelembe vették, többek között a nyitott osztálytermi légkört, az állampolgári nevelésre irányuló programokban való részvételt, a diákok egymás közötti, valamint a tanárokkal való kapcsolatát és a társadalmi-gazdasági státuszt. Az eredmények azt mutatják, hogy a nyitott osztálytermi légkör és a támogató, barátságos iskolai kapcsolatrendszer pozitívan befolyásolja a politikai ismeretek és a politikai intézményekbe vetett bizalom fejlődését. Nyitott tantermi légkör esetén, amelyet a diákok saját tapasztalataik alapján határoztak meg a tanulmányban, a diákok biztonságban érzik magukat véleményük kifejezésében, valamint a diákok egymást, és a tanár a diákokat tisztelettel és méltányosan kezel. Ez elősegíti a politikai folyamatok kritikusabb értelmezését és a politikai tudás fejlődését, továbbá erősíti az intézményekbe vetett bizalmat, mivel a diákok így általánosítani tudják a közvetlen környezetükben megélt bizalmi tapasztalatokat a tágabb társadalmi szintére.

Az állampolgári nevelésre irányuló programokban való részvétel azonban a vártnál kevésbé volt meghatározó. Mind a politikai ismeretek, mind a politikai intézményekbe vetett bizalom pozitív kapcsolatban áll a tervezett választási részvétellel, ugyanakkor a politikai ismeretek közvetlen hatása erősebbnek mutatkozik. Az egyes országok közötti eltéréseket tekintve a tanulmány azt állapította meg, hogy a politikai ismereteknek a tervezett választási részvételre gyakorolt hatását csak részben befolyásolja a politikai intézményekbe vetett bizalom, és ennek a hatásnak az iránya országonként eltérő. Bulgáriában és Horvátországban negatív összefüggést figyeltek meg a politikai ismeretek és a bizalom között, ami arra utal, hogy a tájékozottabb diákok kritikusabbak lehetnek a politikai intézményekkel szemben. Ezzel szemben Dániában és Németországban ez a kapcsolat pozitív volt, ami azt jelzi, hogy a szélesebb körű politikai ismeretek kissé nagyobb bizalommal járnak együtt.

A szerzők azzal a következtetéssel zárták a tanulmányukat, hogy

bár az iskolák kulcs fontosságú teret biztosítanak a politikai magatartás és a politikai szándékok előmozdításához, a politikai ismeretek, a bizalom és a részvételi szándék közötti kapcsolat nem egységes az egyes országokban.

Az egyes országok politikai berendezkedése, beleértve a demokratikus konszolidáció szintjét és az állampolgári nevelés megvalósítását, jelentős szerepet játszik ezen összefüggések kialakításában. A tanulmány rávilágít annak fontosságára, hogy a választási részvétel előmozdítását célzó állampolgári nevelési programok megtervezésekor figyelembe kell venni ezeket a kontextuális különbségeket. Továbbá a társadalmi gazdasági különbségek jelentős hatása a politikai ismeretekre aggodalomra ad okot a politikai szocializáció lehetséges egyenlőtlenségeivel kapcsolatban.

GONDOLATOK A TANULMÁNYRÓL

Magyarország szempontjából a tanulmány három kiemelten fontos megállapítást tartalmaz. Az első, hogy a nyitott tantermi légkör a tudatos állampolgárrá való nevelés alappillére, amely olyan elveken nyugszik mint a biztonságérzet a vélemények kifejtésében, a méltányosság és az egymás iránti tisztelet. Sajnos a még mindig poroszos szellemű magyar oktatási rendszerből ezek a szempontok nagyrészt hiányoznak, éppen ezért az oktatási rendszert egy sokkal diákközpontúbb módon kell újragondolnunk itthon, ahol a tanárok is megfelelő készségekkel rendelkeznek arra, hogy megfelelő légkört teremtsenek a diákoknak. Második szempontként kitűnik a tanulmányból, hogy a volt szocialista országok politikai rendszerei kontraproduktív hatással vannak a diákok intézményekbe vetett bizalmába. Tehát nemcsak a diákokat kell az állampolgári jogokra oktatni, de a politikai intézményeknek is példaként kell szolgálniuk, akár nyugaton, ahol a politikáról való ismeretek nem véletlenül növelik a politikai részvétel szándékát. A harmadik aspektusra ugyan csak röviden utalnak a szerzők, de kiemelten fontos, hogy az állampolgári nevelés gyakorlatának igazodnia kell az eltérő politikai kontextusokhoz (például a szocializmus örökségéhez), és erre helyi szinten kell kidolgozni releváns módszereket ahelyett, hogy egy egyetemes modellt adoptálnánk mindenhol.

Deimel, Daniel, Katrin Hahn-Laudenberg, Johanna F. Ziemes, és Hermann J. Abs. 2022. „Civic Education and Social Interactions at School as Drivers of Intended Electoral Participation: Similarities and Differences in Four European School Systems”. *Education, Citizenship and Social Justice* 19 (1): 37–57. <https://doi.org/10.1177/17461979221114549>

ÁLLAMPOLGÁRI NEVELÉS HATÁROK NÉLKÜL

Az 1989/1990-es rendszerváltásokkal a kelet-közép-európai régió elindulhatott a demokratizáció útján. A demokrácia megteremtésének és működtetésének azonban nem csak intézményi feltételei vannak: a fiatal demokráciáknak a társadalmi feltételeket is meg kell tudniuk teremteni. Pospieszna, Lown és Dietrich a tanulmányukban azt vizsgálták, hogy az iskolarendszeren kívüli állampolgári nevelési programok milyen hatással vannak a fiatalok politikai attitűdjeire. A tanulmányban egy lengyel civil szervezet által szervezett lengyelországi demokrácianépszerűsítő programot, illetve annak lehetséges hatását vizsgálták a szerzők. A programban moldáv, fehérorosz, ukrán és orosz diákok vettek részt, amely során két kérdőívet töltöttek ki, egyet a program előtt, a másikat pedig utána. Ezekkel a kérdőívekkel azt vizsgálták meg, hogy a program elvégzése után mennyiben változott meg a résztvevők hozzáállása 1) a demokratikus intézményekbe vetett bizalommal; 2) az aktív politikai részvétellel; 3) a tekintélyelvűséggel; 4) és általánosságban magával a demokráciával kapcsolatban. Magában a programban az átlagnál politikailag informáltabb, a demokratikus értékekért elkötelezettebb diákok vettek részt, akik méltán tekinthetők a korosztályuk véleményvezéreinek.

Az eredmények azt mutatták, hogy a programban való részvétel négy attitűdből háromban okozott mérsékelt erejű, de pozitív előjelű hatást a diákoknál. A program után kitöltött kérdőívek eredményeiből azt szűrték le a szerzők, hogy a diákok jobban bíztak a politikai intézményekben, pozitívabban gondolkodtak a demokráciáról, mint politikai rendszerről, valamint úgy érezték, hogy a több ráhatásuk is lehet a politikai folyamatok alakítására. Ugyanakkor a vizsgálatban résztvevő fiatalok tekintélyelvűséggel kapcsolatos közepesen erős és pozitív irányultságú attitűdjei érdemben nem változtak, vagyis nem lettek kevésbé tekintélyelvűek. Mindez azért érdekes a számunkra, mert ezek az eredmények jelentős logikai ellentmondásban vannak egymással. A tekintélyelvűség magában hordozza azokat a vélekedéseket is, hogy az országnak sokszor erőskező politikai vezetőre van szüksége, aki a hatalommegosztás, a különböző érdekcsoportok érdekeinek a mellőzésével kell cselekednie. Az intézmények uralmába vetett bizalom csak nagyon nagy megkötésekkel tudja elfogadni a vezetők ellentmondást nem tűrő politizálását. Ezen felül a politikai aktivitás, a részvételi hatékonyságba vetett hit is csorbát szenved, ha a problémák megoldását az elnöktől vagy a miniszterelnöktől várjuk.

A szerzők arra is rámutattak egy lábjegyzet erejéig, hogy a visegrádi országok közül egyedül Magyarországon nem végeznek a civil szervezetek állampolgári nevelési tevékenységeket a fiatalok számára. Ennek több oka is van. A rendszerváltást követően az a meggyőződés vált uralkodóvá, hogy az iskola nem a politizálás tere: a diákoknak semmi szükségük nincs arra, hogy az alapvető ismeretek megismerésén túl a civil társadalom szereplőinek vagy maguknak a tanároknak a közbenjárásával közéleti témákat vitassanak meg.

GONDOLATOK A TANULMÁNYRÓL

A dolgozatban ismertetett történeti sajátosságokon túl (például a civil társadalom gyenge hagyományai, a kommunista rendszerek passzivitást jutalmazó szocializációs mintázata) érdemes arról is megemlékezni, hogy más hagyományok is közre játszhatnak a civilek távoltartásában. A rendszerváltást követően az Antall-kormány fontosnak tartotta, hogy a negyven évnyi szocializmus után a magyar iskolákba visszatérjen a kötelező hittanoktatás. Ezzel élesen vitatkozva a rendszerváltó elit másik fele úgy gondolta, hogy a nyugatias demokráciához való közeledésnek egy kulcsmomentuma, hogy az iskolákban világnézetileg semlegesnek kell lennie az oktatásnak, mivel maga a liberális demokrácia is erre törekszik. A diagnózis azonban pontatlan volt, mivel a világnézeti semlegesség nem zárja ki a világnézetek ütköztetését.

A liberális demokráciának éppen, hogy az állampolgári részvétel az egyik legfontosabb támasza, mert bárki kifejtheti a véleményét. Ha ez az érzés hiányzik az emberekből, akkor kevésbé fogják a magukénak érezni és érdektelenné válik a számukra.

Pospieszna, Paulina – Lown, Patrick – Dietrich, Simone (2023): Building active youth in post-Soviet countries through civic education programmes: evidence from Poland. East European Politics, Vol. 39, No. 2, pp. 321-344. DOI: 10.1080/21599165.2022.2102608

ÁLLAMPOLGÁRI NEVELÉS – A DEMOKRÁCIA VÁLSÁGÁNAK GYÓGYÍRE

Az alábbi tanulmány szerzői rámutatnak arra, hogy az állampolgári nevelés az elmúlt évtizedekben egyre több figyelmet kapott Európában, különösen a demokrácia gyengülése miatt. Az oktatás ugyanis az egyik leghatékonyabb eszköz, amivel erősíthetjük a demokráciát és a társadalmi integrációt. A jó állampolgár meghatározásával kapcsolatban három megközelítést mutatnak be a szerzők. Az első a személyesen felelős állampolgár, aki hangsúlyozza az egyéni felelősségvállalást és a közösség iránti elkötelezettséget. A második a résztvevő állampolgár, akik számára az aktív részvétel a fontos a meglévő rendszerekben és közösségi struktúrákban. A harmadik az igazságorientált állampolgár, aki a kritikai gondolkodást és a meglévő struktúrák megváltoztatásának képességével rendelkezik. Ezt a harmadikat tartják a szerzők az ideális állampolgárnak. Jelenleg a nyugati világban a kompetencia-alapú oktatás a domináns, amely, a mérhető eredményekre fókuszál, ez pedig a globalizált gazdaság természetéből fakad. Ez a nézet azon alapul, hogy az oktatás olyan mérhető eredményeket produkáljon, amelyek igazolják, hogy a diákok megszerezték a szükséges ismereteket és készségeket a valós élethelyzetekben való boldoguláshoz.

Ezzel szemben az OECD 2030-as kompetenciastratégiája hangsúlyozza a társadalmi, környezeti és gazdasági kihívások kezelését és a kollektív jólétet, mint fő célt. Ennek fényében a kompetencia-alapú megközelítés kritikát kap a tanulmányban, mivel korlátozottan ad teret a diákok számára, hogy túllépjenek a meglévő struktúrákon és kritikusan szemléljék a világot. Ezt lehetne hivatott ellensúlyozni a német-skandináv nevelési módszer, amely a német és skandináv hagyományokon alapul, hangsúlyozza a tudás szerepét az egyéni fejlődésben és az autonómia kialakításában. Ez a megközelítés lehetőséget kínál arra, hogy az állampolgári nevelés is túllépjen a pusztán kompetenciafejlesztésen és a diákokat olyan autonóm egyénekké formálja, akik képesek kritikusan gondolkodni és hozzájárulni a társadalmi változásokhoz. A szerzők emellett érvelnek, hogy a kompetencia-alapú oktatás korlátait miatt fontos, az oktatásnak fontos újra fókuszba helyezni a tudás megszerzése mellett az egyéni fejlődést is, amely által a diákok valóban autonóm és külső szemlélő nézőpontját is elsajátító állampolgárokká válhatnak.

A német-skandináv módszer integrálása az állampolgári nevelésbe lehetővé teheti, hogy a diákok ne csak a meglévő rendszerbe illeszkedjenek be,

hanem képesek legyenek annak kritikus megítélésére és a változások elősegítésére, ami fontos lépés lehet a demokrácia megerősítése és a társadalmi integráció javítása érdekében.

GONDOLATOK A TANULMÁNYRÓL

Kiemelten fontos a liberális demokrácia, valamint a nyugati világ dominanciájának megingása idején rámutatni arra, hogy a demokráciával és a kurrens társadalmi szerkezettel szembeni kritikus gondolkodás, elengedhetetlen a megújuláshoz. Azt tapasztalhatjuk, hogy világszerte növekszik a szimpátia a szélsőséges nézetek és a populisták vezetői irányába, ami kétségtelenül a rendszerrel szembeni elégedetlenség egyik legerősebb indikátora. Az elégedetlenség pedig nem is annyira meglepő, hiszen a hidegháború vége óta a liberális világrend és értékei kihívó nélkül maradtak, így a fejlődés üteme lelassult. Sőt, a nyugati értékrend és a liberális demokrácia megkérdőjelezhetetlen főségét erősítő hangok el is utasítják ezen értékek kritikai szemléletét, ami ellehetetleníti a megújulást. Erre kínál megoldást az alábbi tanulmány is, mely az oktatási rendszer szemlélet alakításával orvosolná a kialakult válsághelyzetet.

Ryen, E., & Jósok, E. (2023). Citizenship-as-knowledge: How perspectives from Bildung-centred Didaktik can contribute to European Citizenship Education beyond competence. *European Educational Research Journal*, 22(1), 39-57.

NEM CSAK BUTULÁSRA VAN? ÁLLAMPOLGÁRI NEVELÉS AZ ONLINE TÉRBE

A globalizációval és az internet elterjedésével az állampolgári nevelés egy sokszereplős folyamattá vált. Már nem csak az osztályteremben érhetnek minket olyan impulzusok, amelyek a demokratikus politikai kultúra elsajátítását irányozzák elő, hanem például közösségi médiában is. Arról azonban kevés ismerettel rendelkezünk, hogy az online térben zajló állampolgári nevelésnek van-e bármilyen hatása befogadók demokratikus érzületére. A Finkel, Neundorf, Ramírez szerzőhármass egy tunéziai fiatalokkal készült kísérleti kutatás keretében vizsgálta meg az online kampányok hatását a demokráciáról való gondolkodásra. A kutatás relevanciáját az adja a szerzők szerint, hogy a világon rengeteg közösségi média felhasználó él olyan politikai rendszerekben, amelyek nem tekinthetők demokratikusnak, vagy esetleg „visszacsúsztak” egy kevésbé demokratikus, autoriter rezsimtípusba. A mai világban ennek fényében felértékelődnek azok az online térben zajló kampányok, amelyek a fiatalokat megcélózva népszerűsítik a demokratikus értékeket.

Tunézia egy olyan észak-afrikai állam, amely a 2011-es arab tavasz során öles lépéseket tett meg a demokráciává válás útján. Mint annyi országban, így Tunéziában is a fiatal korosztály jelenti a demokratizáció motorját; ezért különösen fontos, hogy elsajátítsák azokat az ismereteket, amelyek a demokrácia konszolidálását segítik elő. A kutatók a Facebook és az Instagram felületeinek a segítségével egy kísérletre invitálták a tunéziai ifjúságot, ahol olyan demokráciánépszerűsítő tartalmakat kellett megtekinteni ingyenes Netflix-előfizetésért cserébe. A népszerűsítő tartalmak háromfélék voltak: az első a demokráciával járó előnyöket hangsúlyozta, a második a demokrácia hiányával járó veszteségeket emelte ki, míg a harmadik a politikai részvételhez szükséges kompetenciákat ismertette. Az eredmények azt mutatták, hogy az online állampolgári nevelési kampányok pozitívan hatottak a tartalom fogyasztóinak a demokráciáról való gondolkodására, bár némi eltérést is megfigyeltek.

A demokrácia hiányával járó veszteség kihangsúlyozása nagyobb mértékben csökkentette az előző, autoriter rendszer iránti nosztalgia mértékét, mint a demokráciával járó előnyöket előtérbe helyező tartalomtípus vagy keretezés.

A politikai részvétellel kapcsolatos tartalom pedig mérsékelten ugyan, de növelte a választói regisztrációs és a szavazási hajlandóságot is azok között, akik korábban politikailag passzívak voltak.

GONDOLATOK A TANULMÁNYRÓL

Amikor a magyar demokrácia minőségének visszaeséséről szoktak értekezni az ellenzéki véleményformálók, akkor sokszor Orbán Viktort szokták megnevezni „felelősként”. Ugyanitt nem kevésbé pszichologizáló értelmezésekbe bocsátkoznak: a magyar miniszterelnök autoriter személyiségjegyekkel rendelkezik, nehéz gyerekkora volt, illetve neheztelt a budapesti liberális értelmiségiekre. Ennél jóval kifinomultabb az a magyarázat, ami a fentebb bemutatott tanulmány kínál nekünk a magyar eset megértéséhez. A rendszerváltás utáni magyar politikában beálló változások megértésének érdekében jobban tesszük, ha a társadalomra koncentrálunk. Mivel az új rendszer nem hozta el a remélt eredményeket (pl. nyugati jóléti állam, fogyasztói társadalom), így sokakban kialakult a demokráciával való elégedetlenség mellett a Kádár-nosztalgia is. Bár a Kádár-korszak sajátos karakterjegyei (relatív jólét, a Rákosi-korszakhoz képest jóval visszafogottabb elnyomás) megnehezítették volna a nosztalgia letörését; az új politikai elit nem tudta sikeresen bemutatni a magyar társadalom számára, hogy miért rosszabb nem demokráciában élni. A demokratikus átmenettel járó többletszabadság, az azzal járó vélt és valós előnyök nem tudták maradéktalanul ellensúlyozni a gulyáskommunizmus vagy fridzsiderszocializmus kiszámíthatóságát. Nagyon hasonló az Európai Unióval kapcsolatos társadalmi érzelmek változása is. A magyarok többsége arra lett kondicionálva, hogy azért lesz jobb az unióban, mert például cukrászdát lehet majd nyitni Bécsben. Mondani se kell, hogy bőven történtek olyan válságos helyzetek, amikor az EU-tagságnak az előnyei eltörpülnek látszottak a hátrányok miatt. Ahhoz, hogy az európai projekthez pozitívabban viszonyuljon a magyar társadalom, könnyen lehet, hogy jobban ki kellene hangsúlyozni a tagság hiányával járó negatívumokat.

Finkel, Steven E. – Neundorf, Anja – Ramírez, Erika Rascón (2023): Can Online Civic Education Induce Democratic Citizenship? Experimental Evidence from a New Democracy. *American Journal of Political Science*, Vol. 68, No. 2, pp. 613–630.

KIÁBRÁNDULT ÁLLAMPOLGÁRBÓL AKTÍV DEMOKRATÁK? ÉRZELMI FORDULAT A DEMOKRATIKUS OKTATÁSBAN

Jelen dolgozat a liberális demokráciából való kiábrándultsággal kapcsolatos negatív érzelmek az állampolgári oktatás hasznára való felhasználásával foglalkozik. A szerző mellett érvel, hogy ahelyett, hogy elutasítanánk a negatív érzéseket, az oktatási rendszerbe be kellene építenünk ezeket, és a pedagógusoknak jobban meg kellene ismerniük őket, hogy felhasználhassák az ezen érzésekkel való foglalkozást az óráik során ezáltal ösztönözve a diákokat cselekvésre és demokratikus újításokra. A tanulmány központi eleme az, hogy a demokratikus oktatásnak komolyan kell vennie az „érzelmi társadalmak” politikáját. A szerző azt állítja, hogy az érzelmek nem pusztán személyes jellegűek, hanem politikailag és kulturálisan alakítottak, például társadalmi diskurzusokon, intézményeken, médián és hatalmi viszonyokon keresztül, ezáltal befolyásolják a világlátásunkat és cselekedeteinket. Ezért a diákok politikai érzései gyakran a tágabb társadalmi igazságtalanságokra vagy kirekesztettségre reagálnak.

A dolgozat rávilágít, hogy az érzelmek, különösen az „csúf” vagy negatív érzések, mint a csalódottság, a pesszimizmus, a frusztráció, a szomorúság, a sértődöttség, a félelem és a cinizmus mélyen beágyazottak a politikai életbe, megjegyezvén, hogy ezeknek egyaránt lehet politikai mozgósító és gátló hatásuk. Az oktatásban ez azt jelenti, hogy komolyan kell vennünk az érzelmeket, hiszen ezek meghatározzák, hogy a fiatalok hogyan viszonyulnak a demokráciához és az állampolgári szerepükhöz. Tehát a cikk mellett érvel, hogy ahelyett, hogy elvetnénk ezeket az érzéseket, a demokratikus oktatásnak inkább azt kellene feltárnia, hogyan lehet ezeket az érzéseket az igazságtalanságok elleni küzdelem és az aktív politikai cselekvés erejévé alakítani. A demokratikus nevelés célja nem csupán az elvont elvek (pl. szabadság, egyenlőség) oktatása, hanem az is, hogy a tanulók érzelmileg is kapcsolódjanak a demokráciához, beleértve annak hibáit és kudarcait is. Ez érzelmi műveltséget igényel: azaz azt a képességet, hogy a fiatalok felismerjék, értelmezzék és konstruktívan irányítsák az érzelmeiket. A szerző különböző negatív érzelmek jelentőségét mutatja be, amelyek a demokratikus oktatásban produktívá tehetőek. Az elidegenedés akadályozza a fiatalok politikai részvételét, éppen ezért a demokratikus oktatásnak az elidegenedést okozó rendszerszintű problémákkal kell foglalkoznia, nem pedig csupán elvont demokratikus eszméket kellene népszerűsítene. A harag, bár romboló hatású lehet, az igazságtalanság elleni politikai mozgósítás egyik legfontosabb érzete, és ösztönözheti a társadalmi változást.

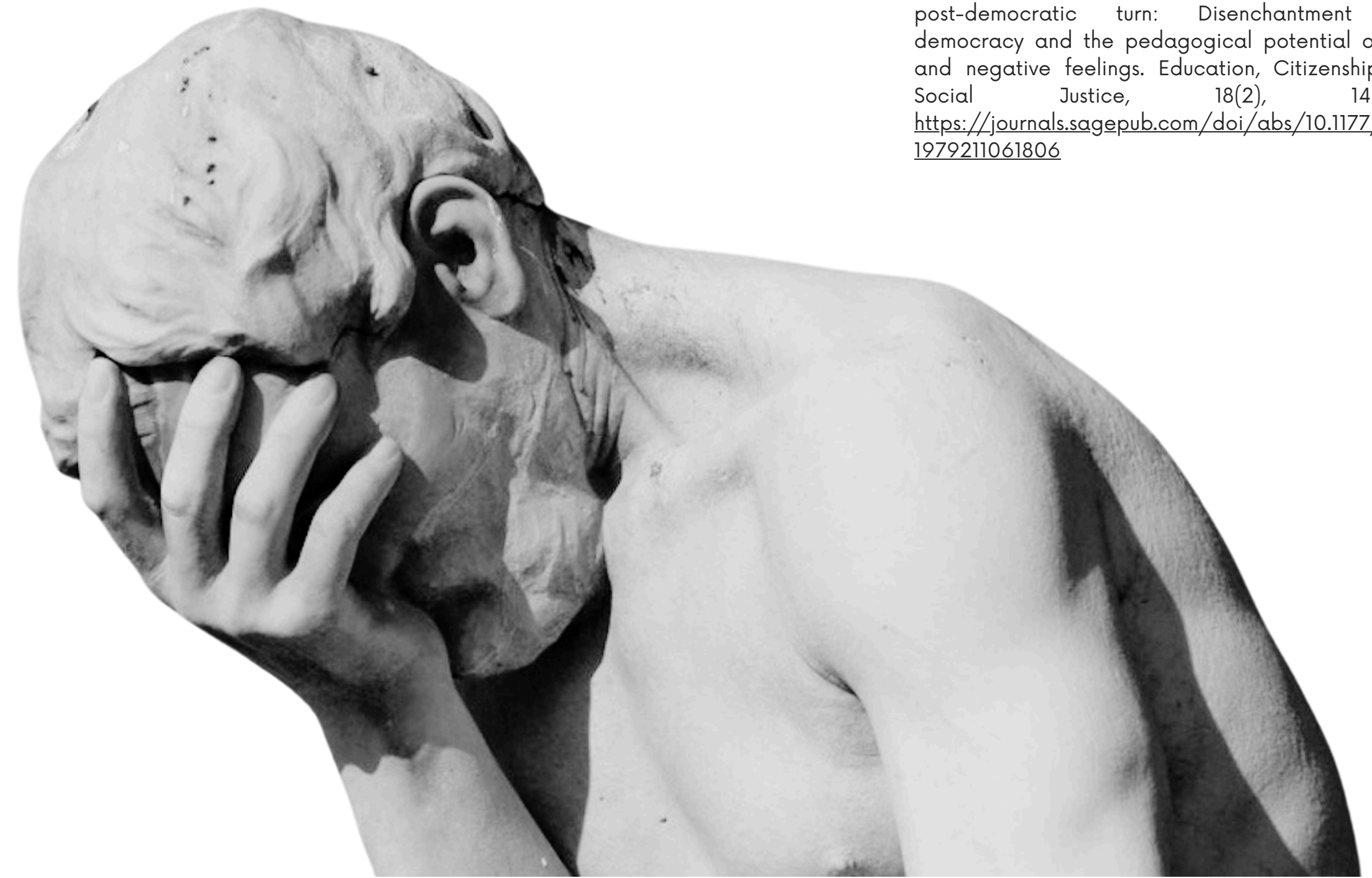
A demokratikus oktatásnak azt kellene felmérnie, hogy hogyan lehet a politikai haragot konstruktív módon a vita és az ellenállás szolgálatába állítani. A tanároknak nem az a dolguk, hogy elnyomják a tanulók negatív politikai érzéseit, hanem hogy felismerjék és tudatosan foglalkozzanak velük.

Az osztályterem lehetőséget ad arra, hogy a tanulók reflektáljanak arra, honnan származnak az érzéseik, feltárják, hogyan kapcsolódnak ezek az igazságossághoz, hatalomhoz vagy identitáshoz és ezeket az érzelmeket politikai részvétellé vagy társadalmi cselekvéssé alakítsák.

GONDOLATOK A TANULMÁNYRÓL

A negatív érzésekkel való interakció és az oktatásba való becsatornázásuk mindenképpen indokolt Magyarországon is, ugyanakkor kérdésként felmerül, hogy egy ilyen nagyon traumatizált társadalomban éppen a negatív érzések-e azok, amelyek társadalmi kohézióhoz vezetnek. Egy rendszerváltáshoz vagy politikai alternatíva létrehozásához mindenképp szükséges a negatív érzelmek produktív ereje. Az elidegenedés érzése, majd az abból táplálkozó harag eddig szinte minden nagy társadalmi reformfolyamat alapja volt a sztárjoktól a forradalmakig. Ugyanakkor egy hideg polgárháborús helyzeten való túllépéshez, amely hazánkban régen volt ilyen releváns, éppen arra van szükség, hogy a negatív érzelmeket elvessük, és a közös alapokat megleljük a békejobbot nyújtva ellenfelünknek.

Zembylas, M. (2023). Democratic education in the post-democratic turn: Disenchantment with democracy and the pedagogical potential of ugly and negative feelings. *Education, Citizenship and Social Justice*, 18(2), 147-160. <https://journals.sagepub.com/doi/abs/10.1177/17461979211061806>

A FELSŐOKTATÁS HATÁSA A POLITIKAI RÉSZVÉTELRE EURÓPÁBAN

Az alábbi tanulmány azt elemzi, hogy a felsőoktatás különböző szempontjai – nevezetesen az intézmény típusa, a tanulmányi terület és a diploma fokozata – hogyan függnek össze a diplomások politikai részvételével öt európai országban: Ausztriában, Csehországban, Horvátországban, Máltán és Norvégiában. Általában három magyarázatot szoktak adni a felsőoktatás és a politikai részvétel kapcsolatára. Egyrészt, a felsőoktatás fejleszti az állampolgári készségeket, ami nagyobb részvételhez vezet. Másrészt a hallgatók gyakran kiváltságos társadalmi környezetből származnak, ami magasabb részvétellel párosul. Harmadrészt a magasabb iskolai végzettség magasabb társadalmi-gazdasági státuszhoz vezet, amely szintén a részvételt ösztönzi. Az eredmények tekintetében az derült ki, hogy a kutatásorientált egyetemeken végzettek általában nagyobb politikai részvételt mutatnak, mint az alkalmazott tudományokkal foglalkozó egyetemeken diplomázottak. Ezzel összhangban, nem meglepő módon, a művészeti, bölcsészettudományi, pedagógiai, társadalomtudományi és újságírói szakokon végzettek körében is magasabb szintű politikai részvétel figyelhető meg.

Ugyanakkor a végzettség szintje önmagában nem jelent feltétlen előnyt: a mesterdiplomával vagy doktori fokozattal rendelkezők csak egy ország esetében mutattak szignifikánsan magasabb politikai aktivitást, mint az alapképzést végzettek, tehát a politikai részvétel mértéke nem növekszik automatikusan a tanulmányok előrehaladtával. Érdekes megállapítása a tanulmánynak, hogy az állampolgári készségek nem növelik a politikai részvétel szándékát.

Ez ellentmond az előzetes hipotézisnek, hiszen azt gondolhatnánk, hogy az olyan képességek mint az analitikus gondolkodás, a problémamegoldó képesség, a hatékony írási technikák, a kommunikációs képességek, a csapatmunkában való részvételhez tartozó képességek és a szervezői ismeretek biztosan meghatározzák a politikai részvételt. Valószínűleg az állampolgári készségek az egyetemi diákok között nem változnak annyira, hogy magyarázni tudják a különbségeket. A magasabb iskolai végzettségű szülőkkel rendelkező diplomások magasabb szintű politikai részvételt mutatnak, ami azt mutatja, hogy a társadalmi háttér részben magyarázza az eltéréseket. A szegregált rendszerekben a különböző társadalmi háttérrel rendelkező diákok kevésbé érintkeznek egymással, és a továbbtanulás nagyban a társadalmi helyzettől függ. Az intézmény típusa Norvégiában (kevésbé szegregált rendszer) gyengébb összefüggést mutat a politikai részvétellel, mint Ausztriában (szegregáltabb rendszer), ami

megegyezik, hogy a kevésbé szegregált oktatási rendszerekben kevésbé számít a politikai részvétel szempontjából, hogy ki mit tanul.

GONDOLATOK A TANULMÁNYRÓL

A középiskolák az állampolgári nevelésben betöltött kiemelkedő szerepét erősíti, hogy a felsőoktatásban tanulók egy részét a szakosodás kevésbé ösztönzi a politikai részvételre. Tehát, ha valaki nem humán tudományok területén tanul tovább, csökken a részvételi szándéka, éppen ezért akkor kell elkezdni az állampolgári nevelést, amikor még minden diák érdeklődéstől függetlenül együtt tanul. Szerencsére azonban a tanulmány bemutatta, hogy van lehetőség a felsőoktatási szinten is csökkenteni a különbségeket a különböző szakterületeken tanulók politikai részvétele között az inkluzív, kevésbé szegregált oktatással. Továbbá a tanulmány rámutatott arra, hogy a demokratikus részvétel bástyái a bölcsész- és társadalomtudományok, éppen ezért fontos lenne, ha ezen tudományterületek reputációja és a magyar állam általi támogatottsága növekedne. Jól működő és megbecsült humántudomány tanszékek a demokratikus rendszer alapjai.

Mühleck, Kai, és Andreas Hadjar. 2023. „Higher Education and Active Citizenship in Five European Countries: How Institutions, Fields of Study and Types of Degree Shape the Political Participation of Graduates”. *Research in Comparative and International Education* 18 (1): 32–54. <https://doi.org/10.1177/17454999231157160>

HOGYAN TUDNÉK ÉLNI NÉLKÜLED? A DEMOKRÁCIÁVAL VALÓ ELÉGEDETTSÉG, MINT REZSIMKÉRDÉS

A politológiai szakirodalom modernizációs elmélete szerint, ha egy ország jelentős erőt fektet az állampolgárok művelésébe, az nemcsak gazdasági növekedést fog eredményezni, hanem a demokratikus gondolatok szárba szökkenését is – még az autoriter rendszerekben is. Marcus Österman és Darrel Robinson azt vizsgálták meg a tanulmányukban, hogy a demokratikus és az autoriter rendszerekben való tanulás milyen hosszútávú hatással vannak az emberek demokráciával való elégedettségére. A második világháború után Európa-szerte oktatási reformokat hajtottak végre; demokráciák és diktatúrák egyaránt kitölték a kötelező oktatás korhatárát, vagyis több ideig tették ki a diákokat a különböző politikai rendszerek által közvetíteni kívánt értékeknek. Ebből kiindulva a tanulmány egy történeti összehasonlító kutatás, amelynek tárgya 13 európai ország 17, 1947 és 1991 között bevezetett oktatási reformjának a hatása volt. Ezeket az országokat három csoportra osztották: nagymultú liberális demokráciákra, diktatúrákra, valamint olyan országokra, amelyek a vizsgált korszakban demokratikus rendszerváltáson mentek keresztül. De hogyan hatottak a különböző rendszertípusok oktatási rendszerei az állampolgárok demokráciával kapcsolatos nézeteire? Az eredmények arra mutattak rá, hogy a politikai rendszerek jellege befolyásolja az egyének demokráciával való elégedettségét.

A demokratikus társadalmakban szocializálódó állampolgárok elégedettek voltak a demokráciával. A modernizációs elmélet azon felvetése, hogy a több oktatás rendszerfüggetlenül segíti a demokratikus érzések burjánzását, téves volt. Az autoriter rezsimok nem számolják fel magukat azzal, ha tovább tartják iskolában az embereket. Ezzel szemben azt láthatjuk, hogy a demokratizálódó társadalmakban a reformok hatása pozitív volt, tehát azok, akik a reformok bevezetése után jártak iskolába, azok elégedettek voltak a demokráciával; míg azok a válaszadók, akik diktatúrában vettek részt a közoktatásban, azok hajlamosabbak az elégedetlenségre. Egy másik jelentős eredmény szerint a diktatórikus rendszerek rontottak a megkérdoztetek demokratikus intézményekbe vetett bizalmának mértékében. Amennyiben az emberek nem bíznak a hatalommegosztás rendszerének elemeiben, akkor a rossz kormányzati teljesítménnyel való elégedetlenség átháramlik magára a demokráciával kapcsolatos attitűdökre és nézeteikre.

Ennek következtében a választók olyan megoldások után fognak nyúlani, amelyek nem feltétlenül illeszkednek bele a nyugatias liberális demokrácia modelljébe.

Azt állítják a szerzők, hogy az autoriter oktatási módszerek hosszútávú hatása mutatkozott meg Lengyelország és Magyarország esetében is az elmúlt másfél évtizedben, és ez hozzájárult a demokrácia minőségének csökkenéséhez.

GONDOLATOK A TANULMÁNYRÓL

A generációs kérdés az egyik legérdekesebb és legaktuálisabb témája a magyar politikának. A rendszerváltás folyamatában domináns idősebb generáció (ide tartozik az MDF és az SZDSZ), bár a felnőttkorának egy jelentős részét a Kádár-korszakban töltötte el, iskolába a tanulmány számára kritikus fontosságú oktatási reform előtt járt iskolába. A saját bőrükön tapasztalhatták meg, hogy milyen volt a Rákosi-korszak önkénye, egy generációs élményként élt velük, ennek eredményeképpen egy olyan alkotmányos intézményrendszerben gondolkodtak és alakítottak ki, ami a lehető legszorosabban fogta a politikát. Ezzel szemben a Fidesz generációja kevésbé volt meghatározó a rendszerváltás tető alá hozatalában (például nem írták alá a Nemzeti Kerekasztal megállapodását), így másképpen is viszonyult az új demokrácia intézményrendszeréhez. Ez a generáció a Kádár-korszakban szocializálódott, amely jelentősen eltért a Rákosi-rendszer totalitárius elnyomásától. A Fidesz által megjelenített generáció csalódott a posztkommunizmusban, annak teljesítményében, valamint azokban a demokratikus intézményekben, amelyek olyan szilárdnak tűntek a kilencvenes évek elején. Ahhoz, hogy a Fidesz liberális demokráciával kapcsolatos viszonyait jobban megértsük, fontos lehet figyelembe venni azokat a generációs élettapasztalatokat, amelyek formálták a politikai gondolkodásukat.

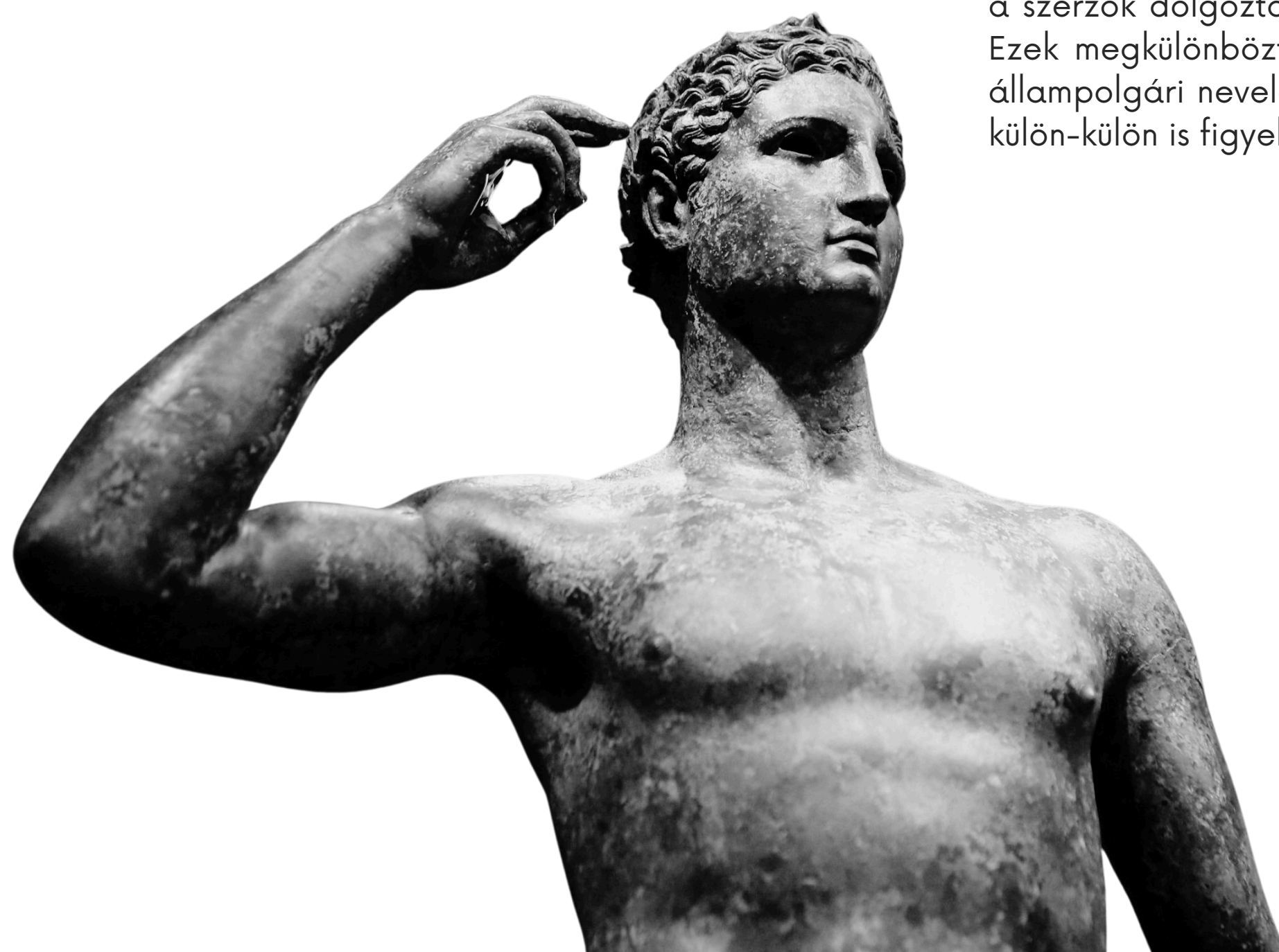
Österman, Marcus – Robinson, Darrel (2023): Educating Democrats or Autocrats? The Regime-Conditional Effect of Education on Support for Democracy. Political Studies, Vol. 71, No. 4, pp. 1298-1320.

DEMOKRATIKUS ISKOLAI LÉGKÖR ÉS A FIATALOK RÉSZVÉTELE: A POLGÁRI ÉS POLITIKAI ELKÖTELEZŐDÉS ALAKULÁSA

A tanulmány négy európai ország (Svédország, Németország, Olaszország és Cseh Köztársaság) diákjainak politikai érdeklődését, hatékonyságát és polgári aktivitásait vizsgálja, különös figyelmet fordítva az iskolai demokratikus tapasztalatokra és azok hatásaira. Az iskolai légkör – ideértve a diákok iskolai döntéshozatalban való részvételi lehetőségeit, az iskolai közösség érzékelt nyitottságát, illetve méltányosságát – és a diákok politikai attitűdjei közötti kapcsolatot elemezték. A szerzők fontosabb megállapításai közé tartoznak, hogy a diákok politikai érdeklődése és hatékonysága a magasabb iskolai szintekkel összefüggésben nő, az idősebb diákok pedig szintén nagyobb politikai érdeklődést mutatnak. Emellett a fiú diákok alacsonyabb polgári aktivitással és kisebb intézményi bizalommal rendelkeztek, mint a lány diákok. A gazdasági háttér szerepének jelentős hatása van: a magasabb családi jövedelem pozitív hatással van a politikai érdeklődésre, hatékonyságra és az intézményi bizalomra. A kutatás eredményei továbbá rámutatnak arra, hogy a demokratikus iskolai légkör nem

minden esetben jár együtt magasabb szintű részvétellel: míg a polgári és politikai részvételt nem befolyásolta jelentősen, az aktivista és az életmódhoz, illetve online térhez kapcsolódó részvételre inkább negatív hatást gyakorolt. Ezt az összetett kapcsolatot tovább árnyalja, hogy a demokratikus iskolai légkör nem minden esetben járul hozzá egyértelműen a polgári aktivitás növekedéséhez, sőt bizonyos helyzetekben a diákok passzívabbá válásához vezethetett. A diákönkormányzatokban való részvétel és egyéb iskolai csoportokhoz való csatlakozás szoros kapcsolatot mutatott a polgári, politikai és aktivista megnyilvánulásokat.

Az iskolai részvétel és a kritikai reflexió elősegítette a politikai érdeklődés és hatékonyság növekedését, ami közvetve támogatta a fiatalokat abban, hogy aktívabban vegyenek részt a politikai és társadalmi diskurzusban.

A kutatás külön figyelmet szentelt a nemzetközi eltéréseknek is. A német és svéd diákok magasabb politikai érdeklődést, hatékonyságot és intézményi bizalmat mutattak, míg az olasz és cseh diákok alacsonyabb politikai aktivitást és kevesebb aktivizmust tanúsítottak. Mindezek alapján elmondható, hogy az országok közötti politikai kultúrák és demokratikus hagyományok eltérő hatást gyakoroltak a diákok politikai attitűdjeire, és hogy a társadalmi-gazdasági környezet is szerepet játszott a különbségek kialakulásában.

Az iskolai légkör nemcsak közvetlenül, hanem közvetve is befolyásolja a diákok politikai aktivitását. Bár az iskolai részvétel és a kritikai gondolkodás elősegíti a politikai hatékonyság növekedését, a megnövekedett intézményi bizalom paradox módon csökkentheti a politikai és aktivista megnyilvánulásokat. Az iskolai közösség és az iskolai tapasztalatok tehát nem minden esetben hozták meg azokat a kívánt eredményeket, amelyeket a kutatás elején vártak, és a fiatalok politikai és polgári részvétele továbbra is sokkal összetettebb jelenség.

GONDOLATOK A TANULMÁNYRÓL

A tanulmány különleges jelentőséggel bír, mivel rávilágít, hogy az iskolai demokratikus tapasztalatok nemcsak a politikai aktivitás növekedéséhez, hanem a fiatalok politikai érdeklődésének és hatékonyságának fejlesztéséhez is hozzájárulnak. A kutatás hasznos lehet az iskolai állampolgári programok fejlesztésében, mivel segít megérteni, hogyan támogathatják a diákokat a társadalmi és politikai aktivitásokban való aktív részvételben. Figyelemre méltó még a részvétel típusainak széles spektruma, melyekkel a szerzők dolgoztak, tehát a civil, politikai, aktivista és életmódbeli/online dimenziók. Ezek megkülönböztetése hasznos lehet akár Magyarországon is, és rámutat, hogy az állampolgári nevelés nem egy homogén fogalom, hanem sok aspektusa van, amelyekre külön-külön is figyelmet kell fordítani.

Tzankova, I., Albanesi, C., Prati, G., & Cicognani, E. (2022). Development of civic and political engagement in schools: A structural equation model of democratic school characteristics' influence on different types of participation. *European Journal of Developmental Psychology*, 20(6), 1060–1081.
DOI:
<https://doi.org/10.1080/17405629.2022.2094362>

HANNAH ARENDT ÉS A KÖZÖSSÉGI FŐISKOLAI ÁLLAMPOLGÁRI NEVELÉS

A tanulmány az amerikai közösségi főiskolákon az állampolgári nevelés alakulását vizsgálja a második világháború után, valamint arra keresi a választ, hogyan erősíthető meg az állampolgári nevelés gyakorlata Hannah Arendt filozófus egy elmélete alapján. Az amerikai közösségi főiskolák (community college-ok) olyan kétéves, helyi felsőoktatási intézmények, amelyek megfizethető képzést kínálnak szakmai végzettség vagy egyetemi alapképzésbe történő továbbtanulás céljából. A szerzők történelmi kontextusban elemzik a témát, kiemelve egy 1947-es amerikai kormányzati javaslatot, miszerint minden főiskolának és egyetemnek, kiemelten kell beemelnük a tantervekbe az állampolgári nevelést, hogy felkészítsék a polgárokat a szovjet modell és a társadalmi egyenlőtlenségek jelentette kihívásokra. Ezt azzal próbálták elérni, hogy az állampolgári nevelésnek az egyetemi élet minden területén elsődleges céllá kell válnia a humán órákon túl is, így a közösségi főiskolákra járó jellemzően alacsonyabb társadalmi osztályból kikerülő diákok is megismerkedhetnek az állampolgári elvekkel.

A felsőoktatási intézmények az állampolgári nevelés melletti kezdeti elkötelezettsége ellenére a szerzők azt állítják, hogy napjainkban az állampolgárok alulinformáltsága fenyegeti a demokratikus normákat az Egyesült Államokban. Két olyan belülről érkező nyomást azonosítanak a közösségi főiskolákon, amelyek visszaszorították az állampolgári nevelést: a tanterv szakmai jellegűvé válása és a kreditpontok megszerzésének előtérbe helyezése, amely megszabja, hogy hány órát vehetnek fel a diákok, így nem jut hely az állampolgári nevelésre. A kívülről érkező társadalmi és gazdasági nyomás egyrészt a neoliberalizmus által ösztönzött piaci alapú oktatásmódlben, másrészt a demokratikus normák elfogadottságának a csökkenésében gyökerezik. A neoliberalizmus arra készíti a diákokat, hogy tanulmányaikat költség-haszon alapon, befektetésként értelmezzék, elsősorban gazdasági és társadalmi előnyök reményében. Ezáltal minden olyan oktatási tevékenység háttérbe szorul, amelynek nincs közvetlen pénzügyi haszna.

A szerzők Hannah Arendt „világiasság” fogalmának a beemelésével erősítik az állampolgári nevelésre irányuló erőfeszítéseket. Arendt úgy vélte, hogy a világtól és a közügyektől való elidegenedés döntő lépés a totalitarizmus felé. A világiasság fogalma magában foglalja az emberi létezés alapvető feltételeinek megértését, az ember alkotta világ jövőjével való foglalkozást és annak felismerését, hogy szabadságunk összefügg mások szabadságával. Arendt szerint a világiasság fogalma elősegíti a világ és intézményei közös megteremtésének és újrateremtésének képességét.

A szerzők hangsúlyozzák, hogy a világiasságot nem pusztán formális tanítással, hanem tapasztalatokkal és a közéletben való részvétellel lehet elsajátítani. Arendt fogalma alapján a szerzők négy javaslatot tesznek a közösségi főiskolák állampolgári képzésének javítására:

- 1) A diákokat holisztikus világlátásra kell nevelni, hogy megértsék a fennálló és a történelmi társadalmi feltételeket. Ezt például a világ folyamataira rákérdezve tehetik meg, amely arra ösztönzi őket, hogy egy egyenlőbb és élhetőbb világot hozzanak létre.
- 2) A közösségi főiskolák oktatói ösztönözzék a diákokat arra, hogy tanulmányaik során ne csak szakmai, hanem állampolgári szerepükre is reflektáljanak, figyelembe véve pályaválasztásuk tágabb következményeit és a közjóhoz való hozzájárulást.
- 3) A tanulóknak fel kell ismerniük, hogy az egyéni szabadságjogok összefüggnek mások szabadságjogaival, így bátorítani kell őket a különböző háttérű emberek békés együttélésének a támogatására.
- 4) A diákoknak meg kell tanulniuk mások szemszögéből látni a világot, hogy felismerjék a demokrácia előnyeit és hátrányait különböző társadalmi csoportok számára. Ehhez szükség van idegenekkel való kapcsolatok kiépítésére, valamint gondolatébresztő és figyelmes kérdések feltételére.

GONDOLATOK A TANULMÁNYRÓL

Mint látjuk, az állampolgári oktatás fellegvárában, az Egyesült Államokban is már a huszadik század második fele óta veszélyben van a demokratikus nevelés, Magyarországon pedig szinte ki sem alakult ennek a tradíciója. Minden állampolgári nevelésben fellelhető hiányosság, hogy rendkívül nagy hangsúly kerül az egyén jogaira. Ez önmagában még rendben is lenne, de a demokrácia egyik kulcseleme, a politikai empátia szinte meg sem jelenik sem Nyugaton, sem Keleten. A demokráciára nevelés lényege az kellene legyen, hogy belássuk, a rivális politikai csoportoknak is lehet igaza, és megértsük, mi a „másik oldal” motivációja.

Harbour, C., & Sanders, J. (2023). Community College Civic Education and Hannah Arendt. *Community College Journal of Research and Practice*, 48(3), 133–145.
<https://doi.org/10.1080/10668926.2023.2249847>

**"AZ EGÉSZSÉGES ÁLLAMPOLGÁROK JELENTIK
EGY ORSZÁG LEGNAGYOBB KINCSET."**

-Winston Churchill

